

OCENA

dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej [osiągnięcia naukowego]
„Res gestae Neptuni filii. Sextus Pompeius i rzymskie wojny domowe”,
Rzeszów 2016, ss. 440, **dra Piotra Berdowskiego**

1. Ocena dorobku naukowego

Na dorobek naukowy dra Piotra Berdowskiego składa się monografia, wskazana jako osiągnięcie habilitacyjne, którą omawiam niżej, dwadzieścia artykułów naukowych, szereg opracowań o charakterze redakcyjnym oraz dwie recenzje. Habilitant aktywnie (wystąpienie z referatem) uczestniczył w jedenastu konferencjach naukowych, na których prezentował swe badania. Te zaś pogłębiał w trakcie pobytów naukowych w Berlinie, Londynie, Rzymie, Oksfordzie, Oradei (Rumunia) i Paryżu.

Zainteresowania habilitanta obejmują dwa nurty badań. Pierwszy z nich to historia gospodarcza świata antycznego, rozpatrywana przez pryzmat handlu przetworami rybnymi, ich konsumpcji i reklamy. Kulminacją tego nurtu stała się rozprawa doktorska „Liquamen flos excellens. Studia nad handlem, spożyciem i reklamą przetworów rybnych w starożytnej Grecji i Rzymie” [2002, niestety nieopublikowana; por. także artykuły: „Próba nowego spojrzenia na gospodarstwa typu villa i ich właścicieli w Hiszpanii (I-II w. n.e.)”, 2000; „Gospodarka i ideologia – stosunek rzymskich elit do rzemiosła”, 2004]; wiązać z nim należy też prace poświęcone sztuce kulinarnej i kulturze ucztowania u Greków i Rzymian („Przysmaki Katona”, 1998; „At quem non ceno, barbarus mihi est. Homer i źródła paradygmatów kulinarnych barbarzyńców”, 2007; Confectio gari, czyli o rzymskich przepisach na sosy rybne”, 2015; „Garum i Kwiryki, czyli o roli przetworów rybnych w rzymskiej kuchni”, 2015) oraz ekonomicznej aktywności kobiet („Some remarks

on the economic activity of women in the Roman Empire”, 2007; Roman Businesswomen. I: The case of the producers and distributors of garum in Pompeii”, 2008; „Kilka uwag na temat infirmitas mulierum i ekonomicznej aktywności kobiet w starożytnym Rzymie”, 2014). Obcowanie ze źródłami materialnymi, głównie amforami, zaowocowało pracami (z obszaru tzw. epigrafiki ceramicznej) o umieszczanych na nich napisach [„Tituli picti und die antike Werbesprache für Fischprodukte”, 2003; „Garum of Herod the Great (Latin-Greek inscription on the amphora from Masada)”, 2006, 2008]. Pierwszy z dwóch ostatnich artykułów daje wyraz zainteresowaniom leksykograficznemu habilitanta, skądinąd także filologa klasycznego, którym poświęcił jeszcze dwa studia („Pochodzenie τάριχος i γάρπος. Nowa próba interpretacji”, 1998; „In search of lexical meaning of the Latin terms cetarius and cetaria”, 2013). Główny nacisk owych „gospodarczych” zainteresowań habilitanta spoczywa na *pars Romana* świata antycznego, ale podkreślić trzeba, że nie brak w jego dorobku odniesień także do części greckiej (poza już wymienionymi zob. „Ryby i rybacy w poetyckim świecie Homera”, 2002; „Heroes and Fish in Homer”, 2008). Wskazuje to wyraźnie, że swym badaniom dr Piotr Berdowski nadał także wyraźnego odcienia kulturowego, możemy więc mówić o gospodarczo-kulturowym nurcie badawczym.

Badania dra Piotra Berdowskiego nad gospodarką świata antycznego ocenić wypada nader pozytywnie: wpisał się nimi w międzynarodowy obieg naukowy, dzięki nowatorskości dokonanych osiągnięć „wyrobił” sobie nazwisko, czego wyraz znajdujemy w oryginalności ustaleń leksykograficznych, artykule o łacińsko-greckiej inskrypcji na amforze z Masady czy też próbie nowej definicji gospodarstw willowych na terenie Hiszpanii. Objęcie badaniami całego orbis antiquus, różnorodność podejmowanych wątków badawczych, na pograniczu historii, archeologii, epigrafiki i filologii klasycznej, świadczy także o wysokich kompetencjach autora i jego dobrym przygotowaniu warsztatowym. Warto także wskazać, że osiem z dwudziestu

artykułów opublikowanych zostało w językach obcych (głównie angielskim), z czego pięć w czasopismach o szerokim zasięgu międzynarodowym (Münstersche Beiträge zur antiken Handelsgeschichte; The Qumran Chronicle; Palamedes. A Journal of Ancient History; Glotta. Zeitschrift für griechische und lateinische Sprache).

Poczynając od roku 2011, to jest od opublikowania artykułu poświęconego traktatowi z Misenum [„The Treaty of Misenum (38 B.C.) and the « Fourth Tyrant »”], zauważalne jest wyraźne przeorientowanie badań dra Piotra Berdowskiego z problematyki gospodarczo-kulturowej na rzecz zainteresowań wydarzeniami politycznymi schyłku Republiki Rzymskiej. W krótkim odstępie czasu ukazały się dwa kolejne studia [„Gn. Pompeius, the son of Pompey the Great: An Embarrassing Ally in the African War? (48-46 B.C.)“ 2012 ; „Pietas erga patriam: ideology and politics in Rome in the early first century BC – the evidence from coins and glandes inscriptae“ 2014]. Gruntowność zaprezentowanych w nich badań, niekonwencjonalność w interpretowaniu źródeł i często odmienność ustaleń, odbiegających od dotychczasowych, stały się dobrą zapowiedzią monografii o Sekstusie Pompejuszu, stanowiącej podstawę postępowania habilitacyjnego.

2. Ocena rozprawy habilitacyjnej [osiągnięcia naukowego]

Rozprawa pt. „Res gestae Neptuni filii. Sextus Pompeius i rzymskie wojny domowe”, wpisuje jej autora w krąg najlepszych znawców problematyki schyłku Republiki Rzymskiej. Bez wątpienia uznać ją należy za poważne osiągnięcie naukowe, ponieważ:

1. jest to pierwsza tego typu monografia w polskiej literaturze przedmiotu, a trzecia w skali międzynarodowej;

2. autor nadzwyczaj krytycznie i wyczerpująco przeanalizował wszystkie źródła, dokonując ich wyraźnej ewaluacji, i poddał weryfikacji całą odnośną literaturę naukową;
3. poziom naukowej rozprawy i przyjęta metoda badawcza budzą najwyższe uznanie;
4. w rozprawie zaprezentowana została ocena osoby Sekstusa Pompejusza, syna Pompejusza Wielkiego, oraz jego miejsca w wydarzeniach schyłku Republiki Rzymskiej, zasadniczo odbiegająca od dotychczasowych ustaleń;
5. szereg ustaleń autora ma charakter w pełni nowatorski, przez co oceniana praca wytycza kierunki badań nad schyłkiem Republiki Rzymskiej na najbliższe kilkadziesiąt lat;
6. praca jest modelowym przykładem warsztatu badacza antyku, łączącego kompetencje historyka, filologa klasycznego, archeologa i epigrafika.

Książka, poza 'przedmową' (s. 9-26) oraz 'zakończeniem' (s. 381-388) i 'epilogiem' (s. 389-396), składa się jedenastu rozdziałów. W 'przedmowie' autor precyzuje swe przesłanie badawcze: przewyciężenie negatywnego wizerunku Sekstusa Pompejusza, młodszego syna Pompejusza Wielkiego, stworzonego przez Oktawiana Augusta: „Nawet historycy epoki Antoninów i Sewerów [...], mając zapewne do dyspozycji również źródła przychylne Sextusowi czy ogólnie: bogatsze i bardziej różnorodne, nie potrafili wyzwolić się z retorycznej 'pułapki' spadkobiercy Cezara. *Nolens volens* to, czym dysponujemy dzisiaj, zasadniczo sprawia, że na Sextusa [...] patrzemy oczami samego Oktawiana Augusta. Celem niniejszej książki jest przewyciężenie tych ograniczeń [...]. Zasadniczo oznacza to zmianę perspektywy Oktawiana Augusta na perspektywę Sextusa” (s. 10). Pierwszy rozdział („Narodziny legendy. Sextus w źródłach starożytnych”, s. 27-76) zawiera analizę

źródeł antycznych właśnie z perspektywy zbudowania „czarnego” wizerunku młodszego syna Pompejusza Wielkiego, rozbójnika i łupieżcy, przywódcy piratów i niewolników. Tutaj znajdujemy powtórzenie deklaracji badawczej: „Cała moja książka jest próbą przewyciężenia optyki zwycięzcy”, tj. Oktawiana Augusta (s. 28). W rozdziale zawarta jest analiza Res Gestae cesarza Augusta (Monumentum Ancyranum), poezji doby augustowskiej (Horacy, Wergiliusz), historiografii „okresu przełomu” (Liwiusz, Azyniusz Pollion, Welejusz Paterkulus, Florus, „literatura niezachowana”), dzieła Lukana „Farsalia” oraz puścizny po Appianie i Kasjuszu Dionie. Umieszczenie podrozdziału o Lukanie („Lucanus, współautor czarnej legendy Sextusa”) pomiędzy historykami (najpierw ‘historiografia okresu przełomu’, w tym Florus, potem Lukan, a następnie Appian i Kasjusz Dion) stanowi pewną niezręczność metodologiczną: oto czytelnik może odnieść wrażenie, że historyczna wartość przekazu Lukana jest taka sama, jak poszczególnych starożytnych dziejopisarzy. Oczywiście tak nie było: czym innym poezja, czym innym historiografia. Niemniej rozdział ten napisany jest znakomicie, analiza poszczególnych dzieł jest świetna i pokazuje czytelnikowi zarówno źródła manipulacji obrazem Sekstusa, jak i technikę jego powielania.

W rozdziałach drugim i trzecim znajdujemy analizę życiorysu Sekstusa Pompejusza w jego wczesnych latach, gdy wiadomości o nim mają charakter całkowicie rudymenarny. Istotne miejsce w rozważaniach autora zajmuje kwestia formacji intelektualnej Sekstusa, co z kolei stanowi polemikę ze znanym sformułowaniem Welejusza Paterkulusa (2.73.1), że był *studiis rudis, sermone barbarus*. Habilitant ten pogląd historyka, jako wyrażenie wykształcenie nie odbiegające w niczym od właściwego (i przynależnego) stanowi senatorskiemu. Na widownię dziejową Sekstus wkroczył dopiero jednoznacznie po śmierci brata Gnejusza, a zwłaszcza po zamachu na Juliusza Cezara (rozdziały czwarty i piąty). Znakomitą narracją cechuje się zwłaszcza rozdział piąty („Od Id Marcowych

do drugiego triumwiratu”, s. 149-190), pokazujący zdobycie przez Sekstusa wyraźnej pozycji politycznej i militarnej. To wówczas otrzymał od senatu tytuł *praefectus classis et orae maritimae*, co umożliwiło mu m.in. zajęcie Sycylii. Rozdział najobszerniejszy, szósty, poświęcony został właśnie Sycylii pod kontrolą Sekstusa („Sycylijskie « państwo »”, s. 191-238), z interesującym, aczkolwiek trudnym do zdefiniowania, podrozdziałem o gospodarczym znaczeniu Sycylii dla jej zdobywcy („Sextus a gospodarka Sycylii”). Interesująco wypada rozdział siódmy, poświęcony środowisku Sekstusa („Otoczenie Sxtusa”, s. 239-273), zawierający analizę osób, od najbliższej rodziny po uciekinierów, stanowiących jego bezpośrednie zaplecze osobowe. Jest on o tyle ciekawy, że odtworzenie owego zaplecza wcale nie jest łatwe, źródła – jak zwykle – szczątkowe, a towarzyszy temu świadomość, że Sekstus nie mógł działać w próżni. Jest to zarazem interesujący przyczynek do możliwości stosowania w takiej sytuacji metody prozopograficznej, nie wolnej przecież od różnych ograniczeń. Rozdziały od ósmego do jedenastego dostarczają bardzo pogłębionej analizy działań i pozycji Sekstusa w kulminacyjnym momencie jego kariery (i życia), to jest w okresie niemalże partnerstwa z triumwirami (traktat w Misenum), następnie jednak dochodzi do wojny sycylijskiej i ostatecznej klęski w starciu z Oktawianem. Akord ostatni to ucieczka i śmierć Sekstusa w Azji Mniejszej. Swoistym interludium jest rozdział dziewiąty, traktujący o emisjach monetarnych Sekstusa na Sycylii, które były specyficznym przekazem jego punktu widzenia odnośnie do sytuacji, w której się znalazł. Za niezwykle ciekawy uznać trzeba ‘epilog’: jest to próba pokazania żywotności legendy Sekstusa w dwóch arcydziełach literackich: „Boskiej Komedii” Dantego oraz w dramacie W. Szekspira „Antoniusz i Kleopatra”. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z ‘czarną legendą’ i Sekstusem smażącym się w odmętach piekieł, w drugim natomiast z wizerunkiem odbiegającym od ‘standardu’, „jako postać pełnokrwista i względnie

zniuansowana. Poeta przedstawia go jako równorzędnego partnera dla triumwirów. Z pewnością taka optyka nie była wiernym odbiciem tradycji augustowskiej” (s. 394).

Książka napisana jest znakomicie. Czyta się ją świetnie, niezależnie od drobnych potknięć językowych. Przede wszystkim chciałbym zwrócić uwagę na świetną analizę źródeł, na poszukiwanie tych treści, które wydają się, przy pierwszym ich czytaniu, nie do odtworzenia. Do tego dochodzi znakomite opanowanie literatury przedmiotu; ciągła z nią konfrontacja (w tym bezustanna polemika z tezami Kathryn Welch) dostarcza w efekcie obrazu Sekstusa Pompejusza zupełnie odmiennego od tego, z którym spotykamy się w źródłach (a przez to w tradycji historiograficznej), ukształtowanego pod wpływem zabiegów Oktawiana Augusta i jego otoczenia. Skłania to do wysunięcia poglądu, że habilitant osiągnął sformułowane na wstępie cele.

Niewątpliwie jest to książka, która stanowi bardzo poważny wkład do badań naukowych; praca, która w pewnym wycinku zmienia naszą optykę spoglądania na ostatnie lata Republiki Rzymskiej, zwłaszcza na dzieje drugiego triumwiratu. Niewątpliwie wywrze ona zasadniczy wpływ na współczesną historiografię poświęconą dziejom rzymskiego przełomu, określanego często mianem rewolucji rzymskiej. Dlatego też książka powinna być wydana w którymś z języków kongresowych, najlepiej angielskim, bo tylko w ten sposób będzie można zapewnić jej odpowiedni rezonans naukowy.

3. Ocena działalności dydaktycznej

Dla pełnego obrazu sylwetki habilitanta wskazać należy na jego działalność dydaktyczną. Od blisko dwudziestu lat prowadzi zajęcia na Uniwersytecie Rzeszowskim w różnych ich formach, obejmujących dzieje świata starożytnego. Od momentu uzyskania stopnia naukowego doktora habilitantowi powierzono także

proseminarium starożytne oraz seminarium licencjackie i magisterskie. Recenzent nie dysponuje odpowiednimi danymi, które pozwoliłyby na ocenę pana Doktora jako dydaktyka. Ponieważ jednak każdy pracownik niemający tytułu naukowego co dwa lata podlega, zgodnie z ustawą, odpowiedniej ocenie okresowej, założyć można, że ze swoich obowiązków dydaktycznych dr Piotr Berdowski wywiązuje się właściwie.

4. Konkluzja

Ostateczna ocena osiągnięć dra Piotra Berdowskiego wypada jednoznacznie pozytywnie: mamy do czynienia z badaczem w pełni uformowanym, o niekwestionowanym dorobku naukowym. Nie mam najmniejszej wątpliwości, że dr Piotr Berdowski spełnia wszelkie wymogi, stawiane kandydatom do uzyskania stopnia naukowego doktora habilitowanego.

Mając to na uwadze, zwracam się do Wysokiej Rady Wydziału Socjologiczno-Historycznego Uniwersytetu Rzeszowskiego w Rzeszowie o nadanie panu dr. Piotrowi Berdowskiemu stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie historii.

Poznań, dnia 28 marca 2016 roku

prof. zw. dr hab. Leszek Mrozewicz

